

РОЗДІЛ 8. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У СУЧАСНИЙ ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF INTEGRATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN THE MODERN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

У статті визначено основні педагогічні умови інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у сучасний заклад дошкільної освіти. Розкрито поняття «інклюзивна освіта», «інтеграція», охарактеризовано типи інтеграції, компоненти освітнього середовища у дошкільних групах. Проведено аналіз законодавчих та нормативно-правових документів щодо питання інтеграції в освіті України. Встановлено, що процес інтегрування дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами до освітнього простору навчальних закладів передбачає: поступову підготовку педагогічних кадрів, створення інклюзивного навчального середовища; кваліфіковану діагностику психофізичного розвитку дитини дошкільного віку через ІРЦ, та своєчасне надання консультативно-інформаційної підтримки педагогам; ознайомлення працівників закладу дошкільної освіти, батьків дитини з нормативно-правовою базою, що закріплює правові засади здобуття освіти; спеціальну підготовку і перепідготовку педагогічних кадрів, які працюватимуть в інклюзивних групах; використання потенціалу педагогічного колективу спеціальних шкіл. Особливу увагу слід приділити розробці та удосконаленню спеціальних навчальних планів, програм, з урахуванням вимог особистісно- діяльнісного підходу в освіті дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. У статті представлено зміст спеціальної підготовки педагогічних кадрів до роботи в інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, результати дослідження проведеного на базі кафедри дошкільної та початкової освіти Запорізького національного університету.

Ключові слова: інтеграція, інклюзія, інтегроване навчання, діти з особливими освітніми потребами, педагогічні умови.

The article identifies the main pedagogical conditions for the integration of children with special educational needs in a modern preschool institution. The concepts of "inclusive education", "integration" are revealed, the types of integration, components of the educational environment in preschool groups are characterized. The analysis of legislative and normative-legal documents on the issue of integration in education of Ukraine is carried out. It is established that the process of integration of preschool children with special educational needs into the educational space of educational institutions involves: gradual training of qualified personnel and changing the attitude of society to children of this category; creating an inclusive learning environment; qualified diagnostics of psychophysical development of a preschool child through the IRC, and timely provision of advisory and informational support to teachers; appropriate support of various specialists (defectologist, assistant educator, psychologist, medical worker, social worker, etc.); acquaintance of employees of the preschool institution, parents of the child with the legal framework that establishes the legal basis for education; special training and retraining of teachers who will work in inclusive groups with children with special educational needs; using the potential of the teaching staff of special schools as educational and methodological resource centers. Particular attention should be paid to the development and improvement of special curricula, programs, taking into account the requirements of the personal-activity approach in the education of preschool children with special educational needs. The article presents the content of special training of teachers to work in inclusive groups of preschool education, the results of a study conducted on the basis of the Department of Preschool and Primary Education of Zaporizhzhia National University.

Key words: integration, inclusion, integrated learning, children with special educational needs, pedagogical conditions.

УДК 373.2-056.2/3
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/46.45>

Скірко Г.З.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти
Запорізького національного
університету

Чорна Г.В.,
викладач кафедри дошкільної
та початкової освіти
Запорізького національного
університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Процес демократизації українського суспільства передбачає поширення ідеї гуманізації освіти, а ринкова економіка та зміна системи соціально-політичного облаштування України визначає нові вимоги до організації освітнього процесу дітей дошкільного віку які мають порушення психофізичного розвитку. Необхідно забезпечити рівні можливості для всіх без винятку громадян здобувати освіту, та створити умови для їх активної участі у житті суспільства. Так зазначено в нормативно – правових документах: « Заклади освіти

створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей» [12]. Інтеграція дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами до навчальних закладів освіти України, як один з напрямів гуманізації всієї системи освіти, відповідає пріоритетам державної політики.

Активізація в Україні законотворчої діяльності, стосовно надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я, сприяла ухваленню низки

нормативно-правових документів. Як зазначається в офіційних документах на рівні державних програм, необхідне інтегрування дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір. Концепція ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів передбачає їх поступове інтегрування до дитячих дошкільних закладів і загальноосвітніх шкіл [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах» вперше був організований Всеукраїнським фондом «Крок за кроком», спільно з МОН України. Основною метою експерименту було формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку. Гіпотеза дослідження ґрунтувалася на твердженні, що інтегровані колективи можуть забезпечити дитині з особливостями психофізичного розвитку досягнення індивідуально високих показників особистісного розвитку, усвідомлення самоцінності цього розвитку для життєдіяльності індивіда. З іншого боку, такі колективи забезпечать можливості для здорових дітей бережливо ставитися до потенціалу, дарованого їм природою, запобігати здійсненню деструктивних кроків [10].

Аналіз законодавчих та нормативно-правових документів засвідчив, що політика сучасної України характеризується максимальним залученням держави до системного вирішення проблем інтегрованого навчання дітей з особливими освітніми потребами. Так, зокрема в Закон «Про освіту», введено поняття інклюзивного навчального закладу, а Кабінетом Міністрів України затверджено «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах про інклюзивне навчання» [11].

Визнання інтегрованого навчального середовища як пріоритетного, започатковано в «Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів», затверджених на 48 сесії Генеральної Асамблеї ООН. Вперше було визначено, що інвалідність є не медичною, а соціальною проблемою, проблемою прав людини. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інтегрованому середовищі повинно відповідати таким умовам: передбачається для таких дітей забезпечення допоміжних послуг; відповідальність за освіту неповносправних громадян покладено на органи загальної освіти; до процесу навчання мають бути залучені на всіх рівнях батьківські громади та організації інвалідів [13; 14].

Саламанська декларація наголошує на тому, що кожна дитина має унікальні особливості, інтереси, здібності та навчальні потреби, тому необхідно діяти в напрямі створення «Школи для

всіх». Такі навчальні заклади об'єднують всіх, враховують відмінності, сприяють процесу навчання і відповідають індивідуальним потребам кожного. Ця політика повинна бути складовою нової соціальної й економічної політики кожної демократичної країни [15; 16].

Про важливість освітніх інтеграційних процесів наголошував також Л. Виготський. Він говорив про необхідність створення такої системи навчання, яка б органічно пов'язувала спеціальне навчання з навчанням дітей звичайного розвитку: «При всіх перевагах наша спеціальна школа відрізняється тим основним недоліком, що вона замикає свого вихованця у вузьке коло шкільного колективу, створює відрізаний і замкнутий світ, де все прилаштовано і пристосовано до дефекту життя. Наша спеціальна школа натомість, щоб виводити дитину з ізольованого світу, як правило, розвиває в ній навички, які призводять до ще більшої ізольованості й посилюють її сегрегацію. Через ці недоліки не лише паралізується загальне виховання дитини, а й спеціальна виучка зводиться майже нанівець» [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема організації інклюзивної освіти у типових дошкільних навчальних закладах, соціалізація дітей з особливими освітніми потребами до нового середовища, труднощі педагогів та батьків в організації цього процесу висвітлені у багатьох дослідженнях. Однак, педагогічні умови, що впливають на інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами у сучасний заклад дошкільної освіти ще не достатньо розкриті, тому це питання є на сьогодні актуальним.

Мета статті. Визначити та обґрунтувати основні педагогічні умови, що впливають на інтеграцію дітей з особливими освітніми потребами у сучасний заклад дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає в своїх наукових дослідженнях А. Колупаєва, педагогічними основами які можуть бути визначальними для здійснення інтеграційних процесів в системі здобуття освіти є:

- стійка соціальна державна політика, зорієнтована на інтеграцію всіх без винятку членів суспільства;
- реалізація практик ранньої інтервенції і проведення корекційно-розвивальних заходів;
- соціальна підтримка і допомога сім'ям дітей з обмеженими можливостями;
- обмеження практики навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку в умовах сегрегації;
- розробка законодавчої бази інтегрованого та інклюзивного навчання осіб з порушеннями психофізичного розвитку;
- створення і розширення системи освітньої і професійно-трудової підготовки й інтеграції осіб

з порушеннями розвитку в державні і недержавні структури;

– формування толерантного ставлення до осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Реалізація ідеї інтеграції, як однієї з провідних тенденцій сучасного етапу розвитку національної системи спеціальної освіти, жодною мірою не означає згортання існуючої диференційованої системи спеціальної освіти [5; 4; 6]

Як зазначають науковці (В. Засенко, Ю. Найда, Н. Софій), комфортне, емоційно підтримуюче, стимулююче середовище забезпечує кожній дитині інтерес до пізнання, сприяє навчанню, співпраці й особистому розвитку. Основні взаємопов'язані компоненти освітнього середовища у дошкільних групах: фізичне середовище (організація і дизайн групової кімнати, що охоплює центри діяльності, навчальні матеріали, іграшки, меблі); соціальне (взаємодія, яка відбувається у дошкільній групі між дітьми, дітьми і педагогами, дітьми, педагогами і батьками), та структурне середовище (яке включає час, послідовність, тривалість видів діяльності впродовж дня) [4]. Для створення інклюзивного освітнього середовища потрібно: враховувати індивідуальні потреби та можливості кожної дитини, особливості універсального дизайну в освіті, взаємодіяти з батьками та командою закладу освіти» [4].

Особливості інклюзивного підходу, за твердженнями Ю. Найди, О. Патрикєєвої, Н. Софій, В. Шинкаренка, спрямовані на створення та розвиток інклюзивного навчального середовища в закладах дошкільної освіти для всіх учасників освітнього процесу. Інклюзія починається з того, що визнається наявність відмінностей між дітьми які враховуються і є основою подальшого освітнього процесу [4]. Визначення поняття «інтеграція» дає А. Колупаєва, яка стверджує що: «Інтеграція – зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими освітніми потребами в загальний освітній простір». Автор розглядає типи інтеграції:

1. Соціальна – діти-інваліди можуть брати участь у позакласній діяльності разом з іншими дітьми (харчування, ігри, екскурсії тощо) як у дошкільних, так і в загальноосвітніх закладах освіти, однак, вони не навчаються разом.

2. Функціональна – діти з особливими потребами та їхні однолітки навчаються в одному класі.

3. Зворотна – «здорові» діти відвідують спецшколу.

4. Спонтанна або неконтрольована – діти-інваліди відвідують загальноосвітні класи без отримання додаткової спеціальної підтримки (існують підстави вважати, що у багатьох країнах чимало таких дітей залишаються навчатися на повторний рік) [5, с. 6; 7].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення

основного права дітей на освіту та права здобувати її за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзивна освіта (інклюзія – (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання це гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання (у разі потреби) відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом [9].

Відповідно до ширшого розуміння інклюзивної освіти та міжнародних документів, діти з особливими потребами – це особи до 18-ти років, які потребують додаткової підтримки в освітньому процесі (діти з порушеннями психофізичного розвитку, діти з інвалідністю, діти-біженці, працюючі діти, діти-мігранти, діти – представники національних меншин, діти – представники релігійних меншин, діти із сімей з низьким прожитковим мінімумом, безпритульні діти, діти-сироти, діти із захворюваннями СНІД/ВІЛ та інші). В українському законодавстві термін «діти з особливими освітніми потребами» використовується у вужчому розумінні інклюзивної освіти й охоплює дітей з порушеннями психофізичного розвитку та дітей з інвалідністю [8].

На думку В. Андрєєва, педагогічні умови являють собою результат цілеспрямованого відбору, конструювання й застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей [1, с. 86]. Ю. Бабанський визначає педагогічні умови як чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи. Згідно психолого-педагогічних досліджень педагогічні умови слід розуміти як обставини, від яких залежить та відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості чи групи людей. У цьому контексті умови є динамічним регулятором інформаційних, особистісних, психологічних і педагогічних чинників навчання.

Педагогічні умови включають до своєї структури такі компоненти: нормативна база, зміст освіти, матеріально-технічна база, технології навчання, навчально-методичне забезпечення, міжособистісна взаємодія учасників навчального процесу і психологічний мікроклімат. Від вибору тих чи інших компонентів і їх взаємодії залежить ефективність досягнення поставленої мети освітнього процесу [2, с. 242].

Як засвідчують наші дослідження проведені на базі кафедри дошкільної та початкової освіти Запорізького національного університету, тільки 35% вихователів закладів дошкільної освіти ознайомлені з методикою роботи в інклюзивних групах; 56% освітніх закладів не створили інклюзивного навчального середовища для дітей означеної категорії; 84% дітей отримують своєчасну і кваліфіковану діагностику психофізичного розвитку через інклюзивно-ресурсні центри, однак, своєчасного надання консультативно-інформаційної підтримки адміністрація і спеціалісти інклюзивного навчального закладу не отримують. Не використовується потенціал спеціалізованих закладів освіти, їх педагогічні кадри, навчальний та дидактичний матеріал, технічні засоби.

Ознайомлення педагогічних працівників закладів дошкільної освіти з нормативно-правовою базою стосовно інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами займає лише 24%. Спеціальна підготовка і перепідготовка педагогічних кадрів які будуть працювати в інклюзивних групах з дітьми з особливими освітніми потребами, що проводиться по спеціальності 012 «Дошкільна освіта» передбачає вивчення на курсі «Логопедія» теми навчальних занять: «Науково-теоретичні основи логопедії», «Реалії та перспективи спеціальної освіти», «Нормативно правове забезпечення впровадження інклюзивної освіти», «Зміст логопедичної роботи при ускладнених вадах розвитку дитини», «Структура Індивідуальної програми розвитку дитини». Особливо в плані створення індивідуальних програм розвитку для кожної дитини, розглядається специфіка роботи з додатковими фахівцями, здійснюється вивчення практики спільного викладання педагогів. Однією з характерних рис і запорукою успішного інклюзивного навчання є розроблення індивідуальної програми розвитку кожної дитини, а це потребує додаткового вивчення. Система спеціальних закладів світу для дітей з особливими освітніми потребами в Запорізькій області досліджується студентами і встановлено, що 11 закладів дошкільної освіти працюють для вихованців з порушенням мови і затримкою психічного розвитку.

Висновки. У статті розкрито поняття «інклюзивна освіта», «інтеграція», представлено типи інтеграції. Визначено основні педагогічні умови щодо оптимізації процесу інтегрування дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами до освітнього простору закладів освіти:

– інтегрування дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами в заклади дошкільної освіти має здійснюватися поступово, у міру підготовки кваліфікованих кадрів і зміни ставлення суспільства до дітей означеної категорії;

– створення та розвиток в дошкільних навчальних закладах інклюзивного навчального

середовища для всіх учасників освітнього процесу;

– своєчасна та кваліфікована діагностика психофізичного розвитку дитини дошкільного віку через ІРЦ, та надання консультативно-інформаційної підтримки педагогам, батькам;

– інтегроване навчання дітей передбачає відповідний супровід фахівців, різних спеціальностей (асистент вихователя, психолог, медичний працівник, соціальний працівник, масажист ін.)

– опрацювання працівниками навчального закладу, батьками дитини законодавчих актів стосовно інклюзивного навчання;

– спеціальна підготовка і перепідготовки педагогічних кадрів які будуть працювати в інклюзивних групах з дітьми з особливими освітніми потребами, особливо в плані створення індивідуальних програм розвитку для кожної дитини, роботи з колективом;

– використання потенціалу педагогічних колективів спеціальних шкіл в якості консультантів, спеціалістів окремих напрямків;

– розробка спеціальних навчальних планів, програм, з урахуванням вимог особистісно-діяльнісного підходу в освіті дітей з особливими освітніми потребами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреев В. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности. Москва : Высш. шк., 1981. 240 с.
2. Бабанский Ю. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.
3. Выготский Л. С. Лекции по психологии. Ижевск: Удмуртский ун-т, 2001. 304
4. Індекс інклюзії : дошкільний навчальний заклад : навч.-метод. посіб. / кол. упоряд. : О. О. Патрикеева, Н. М. Дятленко, Н. З. Софій, Ю. М. Найда. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2013. 100 с.
5. Колупаєва А. А. Проблеми інтегрування дітей з психофізичними особливостями у загальноосвітній простір України. *Сучасні проблеми організації роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку*. Кам'янець-Подільський, 2006. Вип. 6. С. 144-147.
6. Колупаєва А. А. Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір як напрям гуманізації системи освіти. *Інклюзивна освіта : стан і перспективи розвитку в Україні* : наук.-метод. зб. Київ : Крок за кроком. 2007. С. 14-20.
7. Колупаєва А. А. Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір як напрям гуманізації системи освіти // *Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні*. – К.: Крок за кроком. – 2007. – С. 14-20.
8. Конвенція про права осіб з інвалідністю : міжнародний договір від 13.12.2006 р. № 995_g71. Дата оновлення : 06.07.2016. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
9. Крижанівська О. П., Каленська О. О. Етимологія поняття «Діти з особливими потребами у вітчиз-

няному освітньому просторі. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3 (15). С. 87-91.

10. Критерії якості дошкільної освіти : звіт за результатами дослідження в межах міжнародного проекту «Міжнародні критерії якості дошкільних освітніх програм» (ECERS). URL: <http://ussf.kiev.ua/ccdeditions/328/>.

11. Науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах» (2001 – 2007 рр.). URL: http://www.ussf.kiev.ua/ie_scientific_pedagogical_experiment/.

12. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : постанова

Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-p#Text>.

13. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. Дата оновлення : 06.04.2022. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

14. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р. № 48/96. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text.

15. Софій Н. З. Спільність зусиль : фахівці в інклюзивному класі : навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2016. 108 с.

16. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94.